

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'42:821.133.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/25>

Андрієвська В. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНЕ НАПОВНЕННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПІСНІ

Статтю присвячено дослідженню семантико-когнітивних засобів вираження художньо-авторської картини світу сучасної французької пісні. Текст малої форми, яким є пісенний текст, вибрано матеріалом дослідження з огляду на його смислотвірний потенціал, специфіку його когнітивних механізмів, а також комплексну реалізацію соціального, культурного та лінгвістичного текстових складників. Розвідку проведено з урахуванням основних положень і методів теорії семантики можливих світів, виокремлено ключові текстові концепти та логіко-сміслові категорії, що визначають ментальні простори художнього універсуму пісні «Ensemble» французького виконавця Grand Corps Malade. Результати дослідження дозволили виокремити два паралельні світи – реальний та можливий – у художньому просторі французької композиції. Світ «ENSEMBLE» є позитивно векторним, паралельним і бажаним, із ризиком залишитися потенційним без можливості реалізації. Він проєктує гармонійне життя людини в соціумі, визначає суспільний устрій як єдино можливий для забезпечення майбутнього людського роду. Світ «TOUT SEUL» – негативно векторний і реальний – зображує світ самотності та егоїзму. Ключові концепти обох паралельних світів утворюють антонімічні пари, передаючи у такий спосіб конфліктність двох ментальних просторів: СМУТОК / РАДІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ / ДОВІРА, САМОТНІСТЬ / ЄДНІСТЬ, ГОРДІСТЬ / ВЗАЄМОДОПОМОГА, СТАГНАЦІЯ / РОЗВИТОК, СКЛАДНІСТЬ / ЛЕГКІСТЬ тощо. Опозиційність паралельних світів також представлено логічними смисловими категоріями «свій/чужий» та «мій/наш», які в пісенному тексті вербалізовано через відповідні присвійні прикметники та реалізовано через принцип імовірності, представлений у матеріалі дослідження синтаксичними структурами із прагматичним значенням припущення чи потреби, а також комунікативною категорією адресатності – зверненням до «іншого, чужого». Загалом, пісенна композиція разом із представленими в ній образами та когнітивним змістом є своєрідним гімном-закликом до єднання, особливо актуальним для сьогодення і для людства, що втрачає віру в необхідність спілкування, соціальної інтеграції та інтеракції.

Ключові слова: семантика можливих світів, ментальний простір, текстовий концепт, художня картина світу, сучасна французька пісня.

Постановка проблеми. Сьогодні малі текстові форми привертають усе більше уваги лінгвістичної науки своїм співвідношенням «лаконічність тексту / компресія інформації». Лінгвістичні пошуки пісенного матеріалу є особливо плідними з огляду на те, що в тексті пісні максимально повно реалізується семантична формула системної тріади тексту як об'єкта лінгвістики, соціології і лінгвокультурології, а отже, в ній репрезентуються культурні, (не)вербально виражені смисли, характерні для конкретного періоду та певного соціуму [6, с. 122]. Специфічне побутування пісні як тексту в надмовному рівні культури зумовлює

у свою чергу наявність у ній особливих текстоутворюючих механізмів її вербального компонента. Очевидним є те, що під час продукування пісенного тексту в його структурі, в його системі смислотворення активізуються специфічні властивості пісні як культурного феномену [там само, с. 126].

З точки зору художнього сприйняття рівень кодування смислів у такому тексті створює передумови для їх дослідження та інтерпретації із застосуванням методів семантико-когнітивного аналізу, який якнайкраще реалізує кодованість смислів і стимулює до їх розкодування. Текст пісні є плідним матеріалом для розвідки художньої картини

світу, а також семантичним полем для проектування можливих, бажаних світів як однієї із площин реалізації індивідуально-авторської картини світу. Остання вербалізується та концептуалізується за допомогою образних конструктів і ключових текстових концептів, навколо яких структуруються і розгортаються паралельні світи як когнітивний конструкт авторської свідомості [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна теорія можливих світів ґрунтується на різних теоретико-методологічних позиціях і розглядається у двох аспектах, об'єднаних спільним прагненням до встановлення типології можливих світів: логічний – крізь призму модальної логіки (J. Hintikka, R. M. Adams, S. Kripke, D. Lewis, G. Fauconnier) та когнітивний – крізь призму нарративної теорії (M. L. Ryan, А. Бабушкін, О. Кагановська, Р. Савчук). Дослідники останнього напрямку продовжили розроблення таких понять, як семантика можливих світів, ментальний простір, матеріалізовані в мовному знакові (G. Fauconnier, M. L. Ryan).

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є семантико-когнітивний аналіз художнього простору сучасної французької пісні крізь призму теорії семантики можливих світів. Матеріалом нашого дослідження слугує композиція французького виконавця, відомого за сценічним ім'ям Grand Corps Malade. Для його творчості характерні ангажованість та чітка соціальна позиція, які ідентифікують виконавця як активного громадського діяча, а його пісенні тексти – як цінне поле для семантико-когнітивних розвідок. Завданнями нашого дослідження вважаємо: виокремити ключові текстові концепти художнього простору композиції «Ensemble», простежити їх розгортання в тексті пісні, виокремити лексико-семантичні способи їх вербалізації в художньому просторі, встановити семантико-когнітивні механізми поділу художнього універсуму пісенної композиції на паралельні світи – реальний та можливий, визначити ключові ознаки-атрибути, текстові концепти та лексико-семантичне втілення кожного із них.

Виклад основного матеріалу. Становлення концептуального уявлення про світ художнього тексту з виокремленням уявного світу позначило розширення первинного концепту «світу як обжитого місця» в бік формування поняття ментального простору. Останній, він же уявний, є континуумом художнього тексту, який «формується як простір референції, в основі якого перебуває семантичний простір» [2, с. 13]. Серед особливостей художнього тексту визначають його «властивість висту-

пати в ролі провідника смислу», за рахунок чого той «розгортає світ художнього вимислу в його співвіднесеності з позамовним світом, тобто зі світом реального досвіду» [там само, с. 14]. У художній площині реальний і вигаданий світи найчастіше виокремлюються через реалізацію логіко-сислової категорії «свій»/«чужий», які мають численні інтерпретації типу «цей – той», «ми – вони», «далеке – близьке» і перебувають у протиставленні типу «статичне/динамічне» [там само].

Саме у такий спосіб, крізь призму протиставлення категорій «свій» / «чужий», відбувається членування художнього універсуму композиції «Ensemble», яка є своєрідним гімном-закликом до єднання, особливо актуальним для сьогодення і для людства, яке втрачає віру в необхідність спілкування, співжиття, соціальної інтеграції та інтеракції. У тексті два світи – «свій» і «чужий» передано крізь прагматичну категорію адресатності, яка виражена анафоричним повтором *À celui qui*, який імплікує звернення до тих, хто не вірить у силу колективного духу та необхідність єднання. Автор не ототожнює себе з потенційним адресатом повідомлення, протиставляючи себе іншим, на що вказують займенники *autre* (= інший) та *leur* (= їм): *À celui qui pense que l'enfer c'est les autres; Chaque interaction est féconde, explique-leur* (GCM, Ensemble). Крім того, заклик лунає у формі наказового способу 2 ос. одн. *explique* («ти») та 1 ос. мн. *portons* («ми»), що є традиційним і максимально функціональним для досягнення відповідної комунікативної інтенції: *Chaque interaction est féconde, explique-leur; Quand la vie est trop lourde, portons-la à plusieurs* (GCM, Ensemble). Розподіл двох світів, таким чином, відбувається на основі категоріальної опозиції «ти – ми». До того ж асоціативно і метафорично два світи конкурують, як пекло і рай. Світ «чужий (= ти)» вербалізовано через лексему *enfer* (= пекло), що імпліцитно уможливує рівність: світ «свій (= ми)» є рай (= *paradis*).

Опозиційність двох паралельних світів проектується також за допомогою категорій «мій / наш», виражений у тексті композиції відповідними присвійними займенниками *le mien* ≠ *le nôtre*: *À celui qui préfère dire le mien que le nôtre* (GCM, Ensemble); а також особовими займенниками *je* ≠ *on*: *Tout seul je vais vite / Ensemble on va loin* (GCM, Ensemble). Кожен зі світів отримує певний перелік ознак-атрибутів і оціночний вектор. Світ «мій» – світ реальний, негативно векторний – простір самотності та егоїзму; світ «наш» – бажаний,

уявний, позитивно забарвлений – простір гармонійного соціального існування. Світ реальний представлений через прислівник *vite* (= en peu de temps [8]) як світ швидкоплинний, короткотривалий, обмежений у часі, а отже, безперспективний, позбавлений категорії якості. Натомість прислівник *loin* (= à une grande distance; dans un temps jugé éloigné [ibid.]) несе концептуальне значення довгого шляху, як у часовому, так і просторовому континуумі, що потенційно містить перспективи для розвитку і процвітання.

Так, у тексті пісні бажання автора побачити світ об'єднаним і цілісним чітко проектується у двох паралельних світах – реальному і можливому, де останній – світ паралельний та світ можливих перспектив [1], який набуває статусу потенційного, однак із загрозою перейти до світу втрачених можливостей, який несе інформацію про дії, які мали би можливість мати місце в минулому, але з деяких причин не відбулися і залишилися лише гіпотетично можливими [3, с. 128]. Паралельні світи чітко протиставляються, семантично структуруючись навколо антонімічних та протилежних смислів і значень вживаних лексичних одиниць. У композиції світ реальний, «мій», – негативно векторний – представлено виразом «tout seul», світ паралельний – позитивно векторний, «чужий» – вербалізовано за допомогою прислівника «ensemble». Відповідні лексичні одиниці, набуваючи додаткових контекстуальних значень, отримують статус концептів і утворюють антонімічну концептуальну пару TOUT SEUL ≠ ENSEMBLE, які представляють, відповідно, життя на самоті та в колективі собі подібних і змальовують життя в кожному можливому просторі.

Концепт TOUT SEUL представлено дієслівними конструктами *stagner* (= ne pas évoluer ou évoluer très lentement [8]), *s'ennuyer* (= ne pas savoir s'occuper; éprouver de la contrariété à cause d'une absence [ibid.]), *se perdre* (= être réduit à rien; cesser d'exister [ibid.]), що об'єднані семами негативного вектору зі значенням втрати самоідентифікації, відсутності розвитку чи припинення існування, які у свою чергу структурно доповнені заперечними конструктами типу *ne...pas*, *rien*: *Tout seul il s'ennuie, il stagne, il se perd* (GCM, Ensemble). Атрибутом спроектованого світу «tout seul» є гордість (*orgueil* = opinion très avantageuse qu'une personne a de sa propre valeur aux dépens de la considération due à autrui [8]), яка несе негативу конотацію і доповнює в такий спосіб песимістично векторний характер змалюваного простору

самотності та егоцентричності: *À celui qui ne tend jamais la main par orgueil* (GCM, Ensemble). Лексичний конструкт «*tendre la main*» несе в собі значення допомоги, однак у комбінації із заперечною конструкцією *ne...jamais* надає світові «TOUT SEUL» якісних атрибутів із протилежним значенням: ЕГОЇЗМ, БАЙДУЖІСТЬ. Категоричності вказаних текстових концептів додає заперечний прислівник *jamais*, який вказує на неможливість реалізації атрибутів світу TOUT SEUL у світі ENSEMBLE. Крім того, визначальною характеристикою життя у світі «чужому» є його складність і гнітючість, виражені в тексті прикметником *lourd*: [...] *la vie est trop lourde* (GCM, Ensemble). Антонімічного значення та позитивного наповнення набуває останнє твердження, коли воно транспортується в контекст світу «ENSEMBLE»: *Quand la vie est trop lourde, portons-la à plusieurs* (GCM, Ensemble), де прислівниковий вираз *à plusieurs* виступає контекстуальним синонімом *ensemble* і концептуально уможливує рівність *ensemble* = *à plusieurs*, як наслідок – дозволяє висунути таке твердження: *La vie est plus facile à plusieurs* (GCM, Ensemble). Адже в паралельному світі, де людина живе у колективі, життя видається легшим за підтримки іншого.

Світ «ensemble» загалом насичений лексичними одиницями з позитивною конотацією: [...] *ensemble on craint rien / On progresse, on grandit et putain on rigole bien* (GCM, Ensemble). Контекст набуває оптимістичного забарвлення завдяки семам відсутності страху (*ne rien craindre*), зростаючого розвитку, кількісного (*grandir* = devenir plus grand; plus intense [8]) та якісного (*progresser* = se développer, être en progrès [ibid.]) руху вперед і вгору відповідно, що символізує успіх і процвітання людства, а також за рахунок наявності позитивно векторного емоційного компонента – життєстверджуючого сміху (*rigoler* = rire, s'amuser [ibid.]). Проаналізовані дієслівні конструкти світу «ensemble» вибудовують антонімічні пари з відповідними елементами світу «tout seul», репрезентуючи в такий спосіб конфліктну природу їхньої взаємодії: *progresser*; *grandir* ≠ *stagner*, *se perdre*; *rigoler* ≠ *s'ennuyer*; *résister* ≠ *ne rien craindre*.

Загалом, ядро концепту ENSEMBLE в пісенному тексті представлено прислівниковими одиницями *ensemble* і *à plusieurs*, а також іменниковими конструктами *collectif*, *équipe* і *meute*. Серед останніх спостерігаємо градаційне насичення семантичного наповнення лексичних одиниць зі значенням групового об'єднання від примітивно-тваринного до соціально-активного: *meute* →

équipe → *collectif*. Так, іменник *meute* (= bande de chiens ou d'autres animaux proches [5]) звертає до корінно-первинного призначення людини, до її примітивного та несвідомого інстинкту до життя в групі собі подібних: *L'homme est un animal qui est fait pour vivre en meute* (GCM, Ensemble). Еволюційною кульмінацією існування будь-якого організму на землі є його родо-видове визнання: *Que l'entraide et le partage c'est l'avenir de l'espèce* (GCM, Ensemble), де *espèce* = ensemble des êtres vivants d'un même genre ayant en commun des caractères distinctifs et pouvant se reproduire [8]. Людина – представник виду, класу подібних між собою особин. Іншою лексичною одиницею *équipe* представлено свідомий вибір людини збиратися в групи для виконання спільного завдання: *équipe* = groupe de personnes devant accomplir une tâche commune [ibid.]. Додаткове семантичне значення несе іменник *collectif*, демонструючи важливість прийняття спільних рішень групою людей: *collectif* = groupe de personnes réunies pour délibérer et prendre des décisions [ibid.]. Таким чином, аналіз словникових дефініцій дозволив визначити ядро концепту ENSEMBLE як групу людей, об'єднаних досягненням спільної мети та необхідністю прийняття колективних рішень.

Концептуально значимим є підсилення лексичних конструкцій *collectif* і *équipe* іншими іменними одиницями, що несуть значення сили та могутності, реалізація яких є можливою лише завдяки згуртованості: *La puissance du collectif, la force de l'équipe* (GCM, Ensemble). Ілюстративний матеріал надає можливість творення рівності: *collectif / équipe* = *puissance / force*, стверджуючи взаємозалежність двох елементів і заперечуючи можливість функціонування одного без іншого. Концептуальним доповненням слугує епітет *fort* (= сильний) зі спільним семантичним наповненням і вжитий в одному контексті із зазначеними вище лінгвальними одиницями: *Les hommes sont plus forts* (GCM, Ensemble).

Світ бажаний автор населяє мешканцями, без яких життя в колективі не є можливим. У тексті композиції іменники на позначення людей – *prochain* (= très rapproché; personne, être humain considéré comme un semblable [8]), *voisin* (= qui est à une distance relativement petite; qui présente un trait de ressemblance, une analogie [ibid.]) – об'єднані семою близькості, подібності, які асоціативно прирівнюють мешканців одного простору до людей, що належать до однієї родини. До того ж вони володіють певними атрибутивними ознаками, які позначають надзвичайні здібності як

цілющі та лікувальні через лексему *thérapeute* (= personne qui soigne des malades; psychotérapeute [5]): *Il est pour son voisin le meilleur thérapeute* (GCM, Ensemble). Іменник підсилено прикметником найвищого ступеня порівняння *bon* = *meilleur*, що підкреслює абсолютний показник рівня певної якості. Крім того, людині властиві також орієнтуючі та спрямовуючі якості, вербалізовані через лексему *repère* (= objet ou endroit choisi pour s'orienter, se retrouver (dans l'espace ou dans le temps [8]): *Il est pour ses prochains le plus fiable des repères* (GCM, Ensemble). Мешканці світу ENSEMBLE наділені такими чеснотами, як відданість і вірність, які в тексті вербалізуються прикметником *fiable* (= en qui ou en quoi on peut avoir toute confiance, auquel on peut se fier [8]) у найвищому ступені порівняння. Периферійними в концептуальній сфері текстового концепту ENSEMBLE є лексичні конструкції на позначення взаємодопомоги та взаємодії, які реалізуються в тексті через іменники *interaction* і *entraide* відповідно, де визначальними є префікси *inter-* і *entre-*, які несуть сему взаємодії та інтеракції: *préfixes, du latin inter, entre, exprimant la réciprocité ou l'action mutuelle* [ibid.].

У тексті пісні віднаходимо елементи когнітивного дисонансу, представленого математичною рівністю $1+1=3$: *Je pense que chez l'homme un plus un égale trois* (GCM, Ensemble). У можливому світі знак «+» – не простий математичний символ, це також невід'ємний елемент сумування. Знак «плюс» символізує командний дух (*esprit d'équipe*), саме той компонент пазлу, без якого єдність і групування людей та життя в колективі не мають сенсу. Категорію ймовірності у прикладі ілюстративного матеріалу, а отже, існування у світі іншому, ніж уявний, показує ввідна структура *Je pense*.

Кульмінаційною в композиції є строфа рефрену: *L'esprit d'équipe / Comme un besoin* (GCM, Ensemble), виражена порівняльною конструкцією, яка уможливорює тотожність: *esprit d'équipe* = *besoin*, де *besoin* = exigence pour l'être humain ou l'animal, provenant de la nature ou de la vie sociale [8]. Сема потреби в тексті також виражена конструкцією *avoir besoin de*: *Moi je dis que j'ai besoin des autres pour bien vivre* (GCM, Ensemble). Ствердження того, що людське існування неможливе без соціалізації передає також конструкція *être fait pour*: *L'homme est un animal qui est fait pour vivre en meute* (GCM, Ensemble). Таким чином, командний дух визначається як необхідність, гарантія, запорука гармонійного життя

людства та його майбутнього, що повторюється і стверджується в іншій строфі: *Que l'entraide et le partage c'est l'avenir de l'espèce* (GCM, Ensemble). Дві тотожності, представлені вище, уможливають рівність: *l'avenir* ↔ *esprit d'équipe*, де майбутнє та командний дух є поняттями взаємозалежними.

Висновки та пропозиції. Отже, проведена нами лінгвістична розвідка надала змогу дослідити концептуальний простір двох паралельних світів – реального та можливого – у сучасній французькій пісні та встановити ключові текстові концепти їх репрезентації. Так, позитивно векторний світ «ENSEMBLE», світ паралельний і потенційний, проектує гармонійне життя людини в соціумі, а світ «TOUT SEUL» – негативно векторний і реальний – зображує світ самотності та егоїзму. Ключові концепти обох паралельних світів утворюють антонімічні пари, передаючи кон-

фліктність двох ментальних просторів: САМОТНІСТЬ/ЄДНІСТЬ, СТАГНАЦІЯ/РОЗВИТОК, СКЛАДНІСТЬ/ЛЕГКІСТЬ, СМУТОК/РАДІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ/ДОВІРА, ГОРДІСТЬ/ВЗАЄМОДОПОМОГА тощо. Опозиційність протилежних світів також представлено логічними смисловими категоріями «свій/чужий» та «мій/наш», які реалізуються через принцип імовірності, вербалізований у матеріалі дослідження структурами із прагматичним значенням припущення чи потреби, а також комунікативною категорією адресатності – зверненням до «іншого, чужого».

Щодо потенційних перспектив сучасна французька пісня відкриває нові аспекти для структуривання та пошуків засобів вербалізації кодованих смислів у індивідуально-авторському художньому просторі з огляду на її специфіку як малої літературної форми та як культурного та соціального феномену.

Список літератури:

1. Бабушкин А. П. Возможные миры в семантическом пространстве языка : монография. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. 86 с.
2. Кагановська О. М. Можливі світи і наратив крізь призму текстових концептів (перекладознавча проблема). *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. ; Київ. нац. лінгв. ун-т, каф. ЮНЕСКО. Київ, 2000. С. 13–20.
3. Котова О. В. Типологія можливих світів у когнітивній лінгвістиці. *Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Випуск 13. С. 127–135.
4. Савчук Р. І. Семіотика творення можливих світів у наративному просторі художнього тексту : теоретичний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн.1. С. 229–234.
5. Fauconnier G. *Espaces mentaux: Aspects de la construction du sens dans les langues naturelles*. Paris : Les éditions de minuit, 1984. 216 p.
6. *Analyse et interprétation du texte* / К. І. Kirilenko et al. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 347 с.
7. Ryan M. L. *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press, 1991. 291 p.

Довідники:

8. Larousse. Dictionnaire de français. URL: <https://www.larousse.fr>

Джерело ілюстративного матеріалу:

GCM, *Ensemble* : Paroles de la chanson Ensemble par Grand Corps Malade. *Paroles.net : paroles de chansons*. URL: <https://www.paroles.net/grand-corps-malade/paroles-ensemble>.

Andriievskaya V. V. SEMANTIC AND COGNITIVE REPRESENTATION OF THE POSSIBLE WORDS IN THE MODERN FRENCH SONG

The article deals with the research of semantic and cognitive means of expression in the modern French song artistic and author's picture of the world. The small text, which is a song text, was selected as a study material in view of its semantic potential, the specificity of its cognitive mechanisms, as well as the complex implementation of the social, cultural and linguistic textual component. The investigation was carried out taking into account the basic principles and methods of the theory of the semantics of possible worlds, the key text concepts and logical-semantic categories that define the mental spaces of the ensemble of the French singer Grand Corps Malade song ensemble were singled out. The results of the study made it possible to distinguish two parallel worlds – real and possible – in the artistic space of French composition. The world “ENSEMBLE” is positively vectored, parallel and desirable, with the risk of remaining potential without

realization. It projects the harmonious life of human in the society, defines the social system as the only possible one to secure the future of the human race. The world "TOUT SEUL" – pessimistically vectored and real – depicts a world of loneliness and selfishness. The key textual concepts of both parallel worlds form antonymic pairs, thus conveying the conflict of two mental spaces: SADNESS / JOY, INDIFFERENCE / TRUST, LONELINESS / UNITY, PRIDE / RECIPROCITY, STAGNATION / DEVELOPMENT, COMPLEXITY / EASINESS etc. The mutual opposition of the parallel worlds is also represented by the logical and sensed categories "one / other" and "my(mine) / our(ours)", which are verbalized in the song text through the respective possessive adjectives and realized through the principle of probability represented in the material of the study by syntactic structures with pragmatic meaning, as well as communicative category of targeting – appeal to "an other; a stranger". In general, the song composition, along with the image and cognitive content presented in it, is a kind of anthem-call for unity, especially relevant for the present and for humankind, who lose faith in the need for communication, social integration and interaction.

Key words: possible worlds semantics, mental space, textual concept, picture of the world, modern French song.